

LUDMÁN KATALIN

Hajnóczy Péter poétikája és a hagyatéék

A KRITIKAI KIADÁS ELKÉSZÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

„Főlöszleges azon elmélkedni, hogy ez az életmű »túlságosan« Én-központú, hogy »alanyi«, hiszen az a »cselekmény«, amelynek ábrázolására Hajnóczy vállalkozott, reáliáit (figuráit, tárgyait, históriáit) tekintve statikus, csak spirituálisan folyamatszerű. A kérdés inkább az, hogy milyen prózatechnikával lehetett ebbe a folyamatba beemelni a tárgyi elemeket, felállítani a díszleteket. Röviden: megelteni ennek az elvont tárgyiasságnak a narratív formáit, amelyek közt a benső dráma lejátszódik”¹ – írja Reményi József Tamás az általa (is) szerkesztett 1993-as Hajnóczy-kötet utószavának szánt tanulmányában. Az említett, poétikai értelemben vett útkeresés az életmű egészét meghatározza, és túlmutat az értelmezői munkával feltárható összefüggések vizsgálatán. A korpusz talán legmarkánsabb tulajdonsága az a kísérletező kedv és progresszivitás, amelyet a műfaji (novella, regény, filmterv, monodráma, kisregény, szociográfia etc.), szerkesztésbeli (montázs, kollázs, repetitív elemek etc.) és elbeszélés-technikai megoldások (narratív beágyazás, szerteágazó intertextualitás, hipertext etc.) gazdag variabilitása mutat. Hogy a hagyományos értelemben vett szövegformálás módozatai hogyan és miként bomlanak le (vagy inkább szét) az életműben, az alapos filológiai-textológiai vizsgálódást kíván.

Annak ellenére, hogy nem beszélhetünk terjedelmes életműről, a vizsgálódás alapjául szolgáló szövegváltozatok hozzáférése mégis nehézségekbe ütközik. A ma olvasható Hajnóczy-kötetek szerkesztője, Reményi József Tamás is rámutat, hogy a pálya indulása csak pontatlanul kitapintható, a folyóiratközlések és kötetek kiadása szerint követhetetlen a pontos kronológia, hiszen a keletkezést ritkán követte azonnali megjelenés. *A véradót* például ideológiai okokból nem közölte a kiadó *A fűtő* című kötet első, 1975-ös megjelenésekor, jóllehet a kiadásra szánt változat már létezett.² (Hajnóczy teljes, alig nyolc évig tartó nyilvános írói tevékenységét egyébként más esetben is terhelte hasonló beavatkozás. *Az elkülönítő* című munkája csak halála után jelenhetett meg.) A korai szövegek kézírataiból pedig alig maradt fenn valami. Megjelent írásai közül Hajnóczy 1962-re teszi a legkorábbi (*Ki a macska?*).

Reményi mégis igyekszik felvázolni (nem a keletkezés-, de) a kiadástörténet időrendjét. Egy későbbi disszertációban pedig Cserjés Katalin, a Szegedi Tudományegyetemen működő Hajnóczy Műhely vezetője is éppen ezt teszi. Az alábbi felsorolás az ő munkájukra támaszkodva készült saját összefoglalás a kötetbe foglalt írásokról.

¹ Reményi József Tamás, *Egy szerep keres egy szerzőt*. In Hajnóczy Péter *Összegyűjtött munkái. Kisregények és más írások*, szerk. Mátis Lívía és Reményi József Tamás, Osiris, Budapest, 1993, 345–346.

² Cserjés Katalin, *Applikációk a Hajnóczy-korpusz szövegétén*, a hagyományos szövegformálás elhagyásának módozatai Hajnóczy Péter életművében (Egy Hajnóczy-kalauz első fejezetei) – Doktori értekezés, SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2007, 9–13.

Kötetek

- Hajnóczy Péter, *A fűtő* (Elbeszélések, mesék) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Hajnóczy Péter, *M* (Elbeszélések) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából* (Regény) Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979.
- Hajnóczy Péter, *Jézus menyasszonya* (Novellák, kisregények) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából* (Regény) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982 (Szépirodalmi zsebkönyvtár)
- Hajnóczy Péter, *Művei. A fűtő. M.. A halál kilovagolt Perzsiából. Jézus menyasszonya. Hátrahagyott írások*, kiad. Mátis Livia, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött munkái* (Elbeszélések) kiad. Mátis Livia – Reményi József Tamás, Századvég, Budapest, 1992.
- Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött munkái. Kisregények és más írások*, kiad. Mátis Livia – Reményi József Tamás, Századvég, Budapest, 1993.
- Hajnóczy Péter, *A véradó. Válogatott elbeszélések*, szerk. Ács Margit, Osiris Kiadó, Budapest, 1999. (Millenniumi könyvtár).
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából. Kisregények és szociográfia*, szerk. Ács Margit, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. (Millenniumi könyvtár)
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából. Válogatott írások*, szerk. Reményi József Tamás, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. (Osiris diákkönyvtár)
- Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött írásai*, szerk. Mátis Livia – Reményi József Tamás, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. (Osiris klasszikusok)
- Hajnóczy Péter, *Jelentések a sülylesztőből. Az elkülönítő és más írások*, kiad. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013.
- Hajnóczy Péter, *Árulás. Földolozás. Partizánok* (filmvázlat). *Tányéraknak. Jézus. Lidi mama = Hajnóczy a könyvtárban. ...A kékből kell kiindulni... Vége/láthatatlan párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin – Hoványi Márton – Nagy Tamás, Hódmezővásárhely-Szegedi KÉP-SZÖVEG Testvérület, Tótkomlós, 2016. (Hajnóczy-tanulmányok 5.), 103–126.

Antológiák

- Add tovább. 55 mai költő és író* (Antológia), szerk. Csaplár Vilmos – Kulin Ferenc – Rózsa Endre, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1976.
- Isten tenyerén ülünk. Fiatal költők antológiája*, szerk. Alexa Károly – Tárnok Zoltán, Magvető, Budapest, 1980.
- Kettős kör. Elbeszélések szülőkről, gyermekekről*, szerk. Ugrin Aranka – Vargha Kálmán, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1980.
- Folyamatos jelen. Fiatal szociográfusok antológiája*, szerk. Berkovits György – Lázár István, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- A medveölő fia. Fiatal prózaírók antológiája*, szerk. Vasy Géza, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1981.
- Körkép 82. Harminc mai magyar elbeszélés*, szerk. Kardos György, Magvető, Budapest, 1982.
- Dinamit. Drámaantológia*, szerk. Radnóti Zsuzsa, Magvető, Budapest, 1983.

- A Vak Macska belső ügye. Pest-budai történetek*, szerk. Ugrin Aranka – Vargha Kálmán, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1983.
- Fantasztiikus világ 1. Történetek az alkohol(izmus)ról*, szerk. Hajnal László Gábor, Hungexpo, Budapest, 1983.
- Mai magyar elbeszélők*, szerk. Béládi Miklós – B. Hajtó Zsófia, Móra Kiadó, Budapest, 1983.
- „*A magyar Pimodán*”: *antológia*, szerk. Könczöl Csaba, Az Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság, Budapest, 1983.
- Huszonöt nagyon fontos novella. Művek és műelemzések*, szerk. Borbély Sándor, Maecenas Holding Rt. – Lord Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Magyar novella: szépprózák a 20. század második feléből* (Szöveggyűjtemény), szerk. Márkus Béla, Debreceni Kossuth Egy. K., Debrecen, 2001.
- Szöveggyűjtemény 12.*, szerk. Pethőné Nagy Csilla, Korona Kiadó, Budapest, 2004. 427–430.
- 20. századi magyar novellák 1957–1979.*, szerk. Szilágyi Zsófia, Palatinus Kiadó, Budapest, 2015.

A szerkesztői elv szinten minden esetben műfaji (például elsőként az elbeszélések, azután a mesék) és/vagy időrendi szempontok alapján határozta meg a kötetek összetételét. Hajnóczy, amíg tehetette, maga is részt vett a kompozíció(k) összeállításában.

A publikált írásokon kívül Hajnóczy Péter hagyatéka fellelhető a Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalom Tanszékén – kilenc papírdobozban. Közgyűjteményekben ez az anyag vagy annak bármilyen másolata nem elérhető. A dokumentumokat az intézményben működő Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely kezeli. Az anyagot Reményi József Tamás adta át a kutatócsoportnak 2009-ben, évekkal azután, hogy a paksaméták korábbi munkatársától, Mátis Líviától hozzá kerültek.

A műhely teljességgel felvállalta a hagyatékgondozásának ügyét – mondván: „Látszott, hogy a kutatóhelyek, munkaező, idő híján, a bent fekvő, tetemes mennyiségű hagyatékat feldolgozni záros határidőn belül képtelenek, ilyenformán a már harminc esztendeje csupán őrizve, de feldolgozás híján fekvő Hajnóczy-hagyatékgárda bárhol másutt várakozólistára kerülne, ki tudja, meddig.”³ A kutatócsoport világos célokat fogalmaz meg az anyag feldolgozásával kapcsolatban. A dokumentumok digitalizálása és egy esetleges új életrajz elkészítése mellett a kritikai kiadás elkészítését is felvetették, sőt szorgalmazzák. „Szakmailag részben e terv megvalósításaként léptethetnénk be teljes bizonyossággal szerzőnket a vizsgálható, kutatható irodalmi kánonba.”⁴ Különösen helytálló ez a megállapítás, ha azt a tényt vesszük alapul, hogy becsléseik szerint a hagyatékgárda tucatnyi sosem publikált szöveget tartalmaz(hat). Nem beszélve a naptárakról, jegyzetekről, újságcikkekről, levelekről és más dokumentumokról. Az Osiris kiadásában megjelent (2007), eddigi legteljesebbnek tekinthető gyűjteményhez a szerkesztő (Reményi József Tamás) hozzávágotta a kéziratok egy hosszabb, kiemelkedően érdekes, mert a publikált életművel sokszűrű kapcsolatban lévő darabját (*A szakács*), de ez csak az egyik szempont, ami érvényessé tenné a korpusz már publikált szövegváltozatainak

³ Cserjés Katalin: *A Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely bemutatása*, In *Hajnóczy a Könyvtárban ...a kékből kell kiindulni...Vége/láthatatlan párbeszédben*, *Hajnóczy-tanulmányok V.* Hódmezővásárhely–Szegedi KÉP-SZÖVEG Testvérület, Tótkomlós, 2016, 166.

⁴ Uo. 170.

összeolvasását, az esetleges szövegromlás(ok) javítására és elkerülésére. A teljes áttekintés és rendezés során megkerülhetetlen tényező az is, hogy a gyűjteményekben olvasható szövegváltozatok közül jó néhány esetében nincs meg az „eredeti” kézirat vagy gépirat.

A hagyaték főként befejezetlen vagy még nem véglegesített prózákat, szövegkezdeményeket, torzókat, jegyzeteket, munkaterveket, mottókat stb. tartalmaz, de máris regisztrálható néhány rendkívül izgalmas szöveg felbukkanása. Ezek a tartalmak érdemben egészíthetik ki a poétikai sajátosságokra irányuló, korábban keletkezett értelmezői megfigyeléseket. De nem csak a szakma, hanem az értő olvasó számára is érdekes adalékot jelenthetnek Hajnóczy eddig megismerhetővé vált életművéhez képest. Egyáltalán: ideje feltárni, hogy az említett dokumentumok közül mely szövegek és milyen formában kaphatnának helyet egy kritikai kiadásban.

Hajnóczy Péter írásművészetének első szakaszából a hagyatéki kutatások során előkerült példaul két, eddig publikálatlan szöveg: 1974-ből az *Alkohol* című munkaterv és az ezzel közel azonos időben (datálása bizonytalan) íródott *Jézus* című proto-novella, utóbbira Reményi József Tamás már utalt a szakirodalomban.⁵ Mindkét szöveg publikálása és az életmű kontextusában történő elhelyezése kiemelt fontossággal bírhat. Ezt az igényt felismerve a szegedi Műhely tagjai figyelemre méltó részeredményekre jutottak. Szövegközléseiket alább sorolom.

Folyóiratban megjelent közlések a hagyatékból

Hajnóczy Péter, *Tányéraknak*, kiad. Cserjés Katalin, *Forrás*, 2010/11, 45–51.

Hajnóczy Péter, *Partizánok* (filmvázlat), *Tiszatáj*, 2010/12, 50–55.

Hajnóczy Péter, *Árulás, Palócföld*, 2011/1, 41–45.

Hajnóczy Péter, *Lidi mama, Spanyolnátha*, 2011/1.

Hajnóczy Péter, *Isten jobbján, Új Dunatáj*, 2011/3, 17–20.

Hajnóczy Péter, *Földrőlözés, Kalligram*, 2011/5, 72–73.

Hajnóczy Péter, *Jézus*, kiad. Hoványi Márton, *Jelenkor*, 2011/11, 1183–1187.

A korábbi publikációk közül a *Mozgó Világ*, *Palócföld*, *Új Írás*, *Valóság*, *Vigilia* lapjain jelentek teljes körű, az *Élet és Irodalom* (*A pipacs*, 1970), valamint a *Magyar Nemzet* lapjain megjelent írások adatait itt lehet megtalálni: Herczeg Sára – Hoványi Márton: *Folyamatban. Az életmű datálásáról*, In *énekelt, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin – Nagy Tamás, Lectum, Szeged, 2012 (Hajnóczy-tanulmányok IV.).

Különös tekintettel kell lenni arra a tényre, hogy Hajnóczy szépirodalmi tevékenységét mindvégig egyfajta háttérmunkaként kísérte *Az elkülönítő* című szociográfia folyamatos formálódása, előkészítése, át- és újraírása. A hagyaték egyik doboza teljes egészében ezt a munkát és kísérődokumentumait tartalmazza. Ennek teljes feldolgozását Nagy Tamás jogszociológus készítette el, és a munka a *Magvető* kiadásában jelent meg 2013-ban. Feltételezésem szerint Hajnóczy szépirói tevékenysége számos ponton szervesen kapcsolódik ehhez a munkához. Témái, figurái és díszletei, illetve szociológiai vizsgálatai egymásnak megfeleltethetőek, de legalábbis egymásból származtatható viszonyban állnak. Ha Hajnóczy poétikájának

⁵ Reményi József Tamás, „Szétszórom, majd felépítem magam” In *Uő: Sinistrától Ibusáig*, Orpheus, Budapest, 1998.

genealógiáját igyekszünk megérteni, úgy a Nagy Tamás által felvillantott összefüggés mindeképpen érvényes közelítése pontosnak tűnik:

„Az *elkülönítő* története 1972-ben kezdődik és 1980-ban (*sem*) ér véget. »1972. április 6-án kezdtem az anyaggyűjtéshez [...]« – írja Hajnóczy a kézirat egy pontján a Balázs Béla Filmstúdió vezetőségéhez intézett feljegyzésében (a szociográfia az eredeti terv szerint dokumentumfilm lett volna); majd az utolsó lapok egyikén: »1980-at írunk. Érdembeli intézkedés a mai napig nem történt.« (...) Ez egyben azt is jelenti, hogy mindazzal párhuzamosan, amit ma Hajnóczy-életműként olvasunk és értelmezünk, a háttérben mintegy láthatatlan szöveggént a szerző folyamatosan írja és újraírja, szerkeszti és újraserkeszti, számozza, átszámozza és összeállítja azt a *szöveggyűjteményt*, ami az 1970-es évek magyar valóságát kívánta felmutatni (vagy másképpen, Balassa Péter hajdani kritikájának szavaival, amelyre »torony iránt *odamutat*«). Önmagában ez is árnyalhatja azt a képet, amely a Hajnóczy-művek befogadás-történetében régóta kirajzolódni látszik. Nevezetesen, hogy az 1975-ben megjelent *A fűtő* című kötet után, az első írói pályaszakasz zárultával Hajnóczy leszámol a valóságábrázolás szándékával, s míg a korai elbeszélések szociografikus ihletettsége rokoníthatta ugyan a szövegeket *Az elkülönítővel*, a rá következő évek írásai már újabb prózapoétikák felé nyitnak utat, legyen az posztmodern vagy avantgárd (*ki honnan néz vissza*), s amelyek textusaiból – mintha Dániát ki lehetne szellőztetni – immáron elillant mindennemű referencia.”⁶ Kérdés, hogy mindez a poétika milyen alakváltozatokban nyilvánul meg, illetve ennek az irodalmi értelemben vett útkeresésnek milyen összefüggései olvashatók ki a hagyatéki iratokból.

⁶ Nagy Tamás: *Mintha ki lehetne szellőztetni Dániát – előszó* –, In Hajnóczy Péter: *Jelentések a süllyesztőből. Az elkülönítő és más írások*, kiad. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013.